

ravnice, ni rijeke, ni povrća. Sve su to znanstveni nazivi, pa tako izlazi da se frazeološko značenje *mutiti komu vodu* razvilo iz značenja 'vodikov oksid'. Unatoč pre naglašenoj enciklopedičnosti to nije ni leksikon ni terminološki rječnik (vidjesmo i po frazemu). Kao takav, a pogotovo ne kao "rječnik općega leksika", kako misli S. Ham, to djelo ne može imati onu normativnu težinu koju imaju terminološki rječnici i školske gramatike, naravno, bez obzira na to što o tom misli S. Ham. Usput, glavnomu uredniku toga rječnika *osoba* je nekako tuđa riječ jer ju u definicijama često zamjenjuje imenicom *čeljade*. Eto rješenja da ne bude ni po mome ni po S. Ham: zamijenimo *lice* i *osoba* odnosno *gramatička osoba* i *semantička osoba* nazivima *osoba* (u jeziku) i *čeljade* (izvan jezika). Na kraju moja posljednja: potpuno se slažem s uzrečicom u Jeziku da se hrvatski jezik voli znanjem.

Branka Tafra

O LICU, OSOBI I POGRJEŠAKAMA U JEZIKU

Članak Branke Tafre nije za objavljivanje jer ne pridonosi ništa boljem razumijevanju razmatranoga problema, a nije prikladan ni točnošću podataka ni svojim tonom, ali ga objavljujemo zbog posebnoga autoričina zahtjeva. Vidljivo upada u grijehe zbog kojih drugima prigovara. Neki se prigovori ne tiču samo S. Ham nego i uredništva kao cjeline i posebno odgovornoga urednika i zato je njezinu članku potreban bar kratki komentar. On treba biti takav da neki problemi budu jasniji i da čitateljima bude bar malo od koristi.

Da se vrati stari hrvatski naziv *osoba* umjesto *lice*, u novim je prilikama sasvim razumljivo i očekivano. Tko je dao prvi poticaj, danas je teško sa sigurnošću utvrditi jer je to učinjeno, rekao bih nezavisno, na dva mjesta. Učinili su to autori Hrvatskoga pravopisa u 2. izdanju, koji je izašao 1994. godine, a nekako u isto vrijeme i prof. Težak u Gramatici hrvatskoga jezika. On je u 9. izdanju te gramatike, koje je izašlo iste 1994. godine, govoreći o *ličnim zamjenicama*, dodao rečenicu: "Ove se zamjenice u hrvatskom nazivlju zovu i *osobne zamjenice*." Pripremajući 10. izdanje, koje je izašlo iste godine, on je rečenicu koja je glasila: "Međutim, upotreba lične zamjenice znači naročito isticanje lica pa to ima određenu stilsku vrijednost" promijenio tako da je glasila "Međutim, upotreba lične ili osobne zamjenice znači naročito isticanje lica, osobe, pa to ima određenu stilsku vrijednost." U podjeli zamjenica naslov *Lične zamjenice* promijenio je u *Lične (osobne) zamjenice*. Tako je ostalo i u 11. izdanju, koje je izašlo 1996., ali već s naslovom *Osobne zamjenice*. Pripremajući 12. izdanje, zajednički smo odlučili da dosljedno provedemo naziv *osoba* umjesto *lice* i *osobne zamjenice* umjesto *lične zamjenice*. Učinili smo to da bi ti nazivi bili jednaki i u pravopisu i u gramatici, a razlog koji nas je za tu promjenu naveo, bio je u tome što bi oni bili hrvatski tradicionalni nazivi da nije bilo posrbljivanja hrvatskoga nazivlja. Osim toga uzeli smo u obzir i to što naziv *osoba* i bolje označuje sam pojam. Obrazloženo sam dao u 3. broju Jezika 43. godišta, veljača 1996., str. 112. i 113. (što je preneseno i u moju knjigu Hrvatska jezikoslovna prenja, str. 139. i 140.), i u posebnom članku "Vraćeni hrvatski nazivi *osoba* i *osobne zamjenice*" u 4. broju istoga godišta, travanj 1996.,

str. 160., pa ne bih to ovdje ponavljao, nego bih samo još dodao da sam u radu sa studentima uvidio da bolje razumiju te pojmove kad im se protumači da 1. lice jednine može biti samo govoritelj rečenice, a govoriti može samo čovjek, dakle osoba ili poosobljen pojam. 2. lice samo onaj komu je govor upućen, a to opet može biti osoba, u skupini koja označuje 1. i 2. lice množine mora biti i osoba, i da tek u 3. licu ne mora biti osoba, ali da i može. Dakle od šest oblika, četiri puta mora biti osoba, a dva puta je neutralno.

Promjena *lice* u *osoba* i *lična zamjenica* u *osobna zamjenica* izazvala je potrebu da se promijene i neki drugi nazivi kao što su npr. *bezlične rečenice*. Zamolio sam S. Ham da to pitanje razmotri i ona je napisala članak pod naslovom *Osoba, osobno, neosobno*, koji smo objavili u 3. broju 46. godišta. Na to se javila B. Tafra. Ne ulazeći potanko u njezine razloge, jer su oni čitateljima dostupni, mogu samo reći da se B. Tafra zalaže i za osobnost kao semantičku kategoriju, što nazivu osoba ne smeta jer to nije isti naziv, a kad su u sukobu dva sinonima, onda prednost ima onaj koji je važniji. I sâm u tvorbi riječi osjećam teškoću s nazivom *osoba* u značenju "čeljade", ali ona nije takve naravi da bi trebalo odustati od naziva *osoba* kao gramatičkog, morfološkog naziva.

Što se tiče prigovora zbog jezičnih pogrješaka, svjesni smo težine i važnosti toga problema jer nije samo B. Tafra koja nas na to upozorava. Tako nam je, među ostalim, nedavno uputila jedno pismo i Smiljka Janaček-Kučinić. U njem s pravom kaže da treba pisati *internet*, *internetsko bankarstvo*, *internetske stranice*, a ne *Internet*, *Internet bankarstvo*, *Internet stranice*, a uz to se osvrnula i na dvije pogrješke u Jeziku:

"1. Na zadnjoj stranici Čitateljima Jezika pretpostavljam da je promaklo neispravno »...*primijenjuju* znanje...« umjesto pravilno *primjenjuju* – jer je riječ o obliku glagola *primjenjivati*, a ne glagola *primijeniti* (kad, na žalost, često susrećemo nepravilno *primjenjena* umjesto *primijenjena* umjetnost, geometrija i sl.).

2. U hvalevrijednom članku Putem ili putom, putovima ili putevima autorice Sande Ham zbunjuju me često ponavljani oblici *zavisno o...*; *zavisi o...*; *nezavisno o...*; *ne zavisi o...* (str. 141.–142.). Naime, naučili su me, a to potvrđuju i svi normativni priručnici, da što se tiče rekcije glagol *zavisiti* dopunjuje se s prijedlogom **od** (zavisiti od koga ili čega), a glagol *ovisiti* dopunjuje se s prijedlogom **o** (ovisiti o kome ili o čemu; ovisno o...).

Molim objašnjenje jer, vjerujte, sve što Jezik donosi, zasigurno je vrlo važno ne samo s gledišta sadržaja nego i kako je napisano. Jezik nam je putokaz i norma u zbrci jezikoslovnih priručnika (savjetnika), pa stoga voleći hrvatski jezik znanjem, Jezik je najbolji način da se to postigne. Ovaj časopis u tome je uvijek bio uzor."

I bez takvih opomena nastojimo da u Jeziku ne bude jezičnih i pravopisnih pogrješaka, ali teško je postići da ih ne bude. Kad bi uvjet bio da Jezik mora biti bez pogrješke, onda ne bi mogao izlaziti. Nekoliko sam puta rekao da jezična kultura nije u tom da se ne griješi, nego da se pogrješka prizna i nastoji ubuduće ju ne činiti. Tako je *primijenjuje* očita pogrješka, i to moja, jer sam ja pisao taj tekst, a korektorica to nije primijetila. U prošlom broju u mojem članku *Na pragu 50. godišta* tiskano je *Fiuminensia* (str. 164.) iako sam ja napisao *Fluminensia*. Netko je mislio da je to pogrješka kad se Rijeka tal. zove *Fiume*, pogotovo što je razlika

između 1 – i jedva vidljiva. Nekada smo donosili ispravke, sada znatno rjeđe jer smo pogrješke radom savjesne tajnice i korektorice sveli na zaista zanemariv broj, ali se ipak događaju.

Međutim konkretni prigovori B. Tafre nemaju onu težinu koju im je ona htjela dati.

Ne opravdam ni sam sebe što kao odgovorni urednik nisam primijetio veze *po prvi puta, treći puta*. U Jezičnom savjetniku s gramatikom S. Pavešića i suautora jasno piše:

“**púta** upotrebljava se uz brojeve 2, 3, 4 i oba, npr. dva puta, oba puta. Ne valja taj oblik uzimati uz broj *jedan* i uz redne brojeve i zamjenice; ne: jedanputa, treći puta, svaki puta, nego: jedanput, treći put, svaki put”.

Ne znam zašto je to pogrješno, nisam to posebno proučavao. Kad sam 1971. čitao taj savjetnik, često sam uz tekst stavljao olovkom svoje komentare i uz te sam riječi stavio tri uskličnika. U Slavoniji se govori *drugi puta, treći puta* i zato vjerojatno i nisam primijetio te pogrješke. (I meni kojiput u govoru tako promakne, ali mislim da mi u pismu nije ni jedanput.) Ali to ne znači kad tko kojiput pogriješi da je zato nepismen.

Da *njezinom* nije pogrješka, dovoljno je pogledati u 3. izdanje Hrvatske gramatike, koja je izrađena u Zavodu za hrvatski jezik, Zagreb, 1995., str. 214., gdje je B. Tafra provela cijeli svoj dosadašnji radni vijek pa je to morala znati te se može reći da je taj prigovor navela iz nekih drugih pobuda.

Isto je i s prigovorom zbog *zavisiti o...* Da treba biti *zavisiti od* odredio je D. Boranić. On je u 3. izdanje Broz-Boranićeva Hrvatskoga pravopisa uveo taj glagol ovako “*zavisjeti o kome, bolje: stajati do...” i tako je ostalo do 6. izdanja. (Zvijezdica znači da se riječ njome označena baš ne preporučuje za normalnu upotrebu.) U 1. izdanju svoga

pravopisa od 1921. do 8. izdanja 1941. Boranić ima “zavisjeti *od koga*”, a u 9. i 10. (1947. i 1951.) ima “zavisiti *od koga*”. Da može i *zavisiti o...*, pokazuje Akademijin rječnik koji ima potvrde za *zavisiti o kom ili o čem* i za *zavisiti od koga ili čega*. Da treba *zavisiti o...* rekao je Tomo Maretić 1924. u svome Jezičnome savjetniku: “...mislim, da se slaže: zavisiti o kome ili čemu kao i visiti (na pr. sito o klinu visi).”

Da problemi s tim glagolom nisu jednostavni, kazuje se u Jezičnom savjetniku S. Pavešića i suautora:

“**zavisiti od koga, čega**. Glagol je uzet iz ruskoga *зависить* (a to prema njemačkom *abhängen von*). Po značenju i po akcentu to nije svrš. gl. prema *visiti*, nego je nesvrš., kao da je izveden od neke imenice s prefiksom *za-* (*zavis, zavisia*), pa se uklapa u naš sistem. Stoga bi se između tri glagola načinjena prema stranom uzoru ili posuđena (*odvisiti, ovisiti, zavisiti*) kao najprihvatljiviji za naš sistem mogao preporučiti *zavisiti*.

Što se rekcije tiče, dopuna s prijedlogom *od* najbliža je stranom uzoru i preuzeta je s glagolom kao jedna cjelina. Ali kako prijedlog *od* u osnovi znači udaljevanje, odvajanje, a ovaj glagol, nasuprot, izriče usku povezanost dviju činjenica, pojavila se u mnogih pisaca drugačija rekcija: prema sintagmi ‘*visiti o čemu*’ uzeta je dopuna s prijedlogom *o*, koji znači obuhvaćanje. Takva je dopuna dalje od posuđenog uzora, ali je bliža našem izricanju povezanosti, te se ne može odbaciti kao nevaljala.”

Jasno je da je S. Janaček-Kučinić mogla to ne znati, ona piše kako su ju učili, ali mislim da je B. Tafra trebala biti obazriva u pisanju svojih prigovora kao i cijeloga svoga odgovora.

Stjepan Bubić